

# İNSAN HAKKI KUŞAKLARI ARASINDAKİ TAMAMLAYICILIK İLİŞKİSİ

Aydın TURHAN\*

## ÖZET

İnsan hakkı kavramı günümüzde en çok konuşulan ve üzerinde tartışılan konulardan biridir. Geçmişten beri hak kavramı özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramlarla birlikte anılmıştır. Hakların bu kavramlarla ilişkisi olmakla birlikte bu kavramlardan oldukça farklı olduğu yönler de vardır. İnsan hakkı kavramı ile devlet otoritesi sınırlandırılmış ve devletin bazı haklara bile müdahale edemeyeceği sınırlı bir alan oluşturulmuştur. Bu alana devletin müdahale edip edemeyeceği, bu alanın nasıl kullanılacağına ilişkin hukuki açıdan birçok tasnif yapılmıştır. Bu tasniflerin bir kısmında tarihsel süreç ikinci planda kalmıştır. Oysaki bu haklar birden ortaya çıkan haklar olmayıp tarihsel süreç içerisinde meydana gelen değişimlerden etkilenmiştir. Bu etkilenme ve tarihsel süreç dikkate alınarak yapılan tasnif sonucunda "kuşak"lara göre yapılan tasnif ortaya çıkmıştır. Kuşak kavramı birçok açıdan eleştirilmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki kuşaklar içerisinde yer alan haklar birbirlerini etkilemiş olmakla birlikte bir kuşaktaki hakkın diğer kuşaktaki hakka herhangi bir üstünlüğü yoktur. Haklar arasında bir hiyerarşi olmayıp birbirlerini tamamlamaktadır. Kuşaklar arasındaki haklar bir bütündür ve bölünemez. İnsan haklarının evrenselliğinin sağlanması da bu hakların bölünmezliğine ve birbirini tamamlamasına bağlıdır.

**Anahtar Kelimeler:** insan, hak, evrensellik, özgürlük, tamamlayıcılık

---

\* Milas/Muğla Cumhuriyet Savcısı ([turhanayd@hotmail.com](mailto:turhanayd@hotmail.com)), Doktora Öğrencisi

## RELATIONSHIP OF COMPLEMENTARITY BETWEEN THE GENERATIONS OF HUMAN RIGHTS

### ABSTRACT

The concept of human rights is today is one of the issues the most widely discussed on and spoken. The concept of rights has been mentioned with concepts of freedom, equality and justice since the past. Although the rights is the relationship with those concepts, there are quite different sides of rights. State authority is limited by the concept of human rights and a limited area which the state will not interfere with some human rights has been created .Many classifications have been made about whether , the state will interfere with or not and about how this area will be used from a legal point. In some of this classifications has remained the historical process in the background. Although these rights don't arise suddenly, they have been affected by changes occurred to the historical process. As a result of classifying done by considering this effect and the historical process, the classification according to "generations" has emerged. Generation concept has been criticized in many respects. However it should be noted that the rights contained in the generations have influenced each other but right in a generation is not any advantage to right in other generations. There are not a hierarchy between rights of generations. moreover they are complement of each other. Rights between generations are a whole and indivisible. The provision of universality of human rights depends on indivisibility and complementarity of these rights.

**Keywords:** human, right, universality, freedom, complementarity

### GİRİŞ

İnsan hakları, insanın doğumla hatta bazı hakları cenin iken kazandığı haklar olup bireyin insan olarak varlığını, saygınlığını ve insanca yaşam koşullarını oluşturması için gerekli olan haklardır. Çağdaş demokratik devletlerde, insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesi devletin varlığının temel nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

İnsan haklarına paralel olarak devlet otoritesi sınırlandırılmış ve devletin bazı haklara müdahale bile edemeyeceği bireysel bir alan oluşturulmuştur. Devlet bazı durumlarda pasif bazı durumlarda aktif hareket ederek insan haklarını geliştirir ve gerçekleştirir.

Devletin, insan hakları karşısındaki bu durumu nedeni ile insan hakları kavramı ile ilgili olarak bazı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Negatif-pozitif-aktif statü hakları, bireysel-kolektif haklar ayrımı ve konularına göre yapılan ayrımlar bu sınıflandırmaların başlıcalarıdır. Bu sınıflandırmalar da ağırlıklı olarak hakların niteliğine göre yapılmış olup insan haklarının tarihsel sürecini arka planda bırakmışlardır. İnsan haklarının gelişimi ve bu alandaki kazanımlar, kendiliğinden ortaya çıkmış değildir. Tarihsel mücadelenin bir ürünüdür. Tarihte meydana gelen sınıflar arasındaki çatışmalar, ekonomik ve sosyal yapılar bilinmeden insan hakları alanında yapılan tasnifler eksik kalacaktır. İnsan haklarını tarihi süreci ön plana çıkararak yapılan sınıflandırma ise kuşaklara göre yapılan sınıflandırmadır.

Kuşaklara göre yapılan ayrımı ilk defa 1979 yılında Karel Vasak tarafından dile getirilmiştir<sup>1</sup>. Kuşaklara göre yapılan sınıflandırmada, insan hakları birinci kuşak, ikinci kuşak ve üçüncü kuşak insan hakları diye adlandırılmaktadır. Kuşaklar arasında yapılan sınıflandırmada da devlet ile insan hakları arasındaki ilişkinin niteliği ve ne olması gerektiğine değinilmekle birlikte tarihsel süreç ön plana çıkartılmıştır. Birinci kuşak haklar (siyasal ve kişisel haklar) özgürlük, ikinci kuşak haklar (ekonomik ve sosyal haklar) eşitlik, üçüncü kuşak haklar (dayanışma veya halkların hakları) ise dayanışma veya kardeşlik ilkelerinin siyasal hukuki uzantılarıdır. Günümüzde Karel Vasak tarafından yapılan ayrıma su hakkı, bilimin kötüye kullanılmaması gibi

---

<sup>1</sup>Algan, Bülent, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması, Seçkin Yayıncılık, 2007, Ankara, s. 46.

dördüncü bir kuşak hak grubunun da eklendiği de bazı kaynaklarda görülmektedir (Gül,2010,2).

Özgürlük, eşitlik ve dayanışma ilkeleri günümüzde bazen pozitif hukuk kurallarına yansımaya da evrensel olarak kabul gören değerlerdir. Bu değerlerin yansımaya olarak karşımıza çıkan üç kuşak insan hakkının birbirleri olan ilişkileri, insan haklarının tam olarak elde edilmesi açısından hassas bir konudur. Haklara aynı değerde değil farklı değerde önem verilmesi hukuk düzeni içerisinde hakların korunmasında farklılık arz eden bir durum ortaya çıkarabilir. Haklara farklı değerlerin verilmesi, ekonomik ve siyasal nedenlerden ortaya çıkmaktadır. Örneğin sosyal devlet anlayışının yıpranması ikinci kuşak hakları olan ekonomik ve sosyal haklarda bir gerilemeye neden olmaktadır.

İkinci kuşaktaki bu gerilemenin diğer kuşaklara etkisi veya bir kuşak hakkının içerisinde yer alan hakta meydana gelen ihlalin diğer kuşaktaki hakkın da ihlali olup olmayacağı kuşaklar arasındaki tamamlamalı ilişkiyi ortaya çıkarır. Bu çalışmada kuşaklar arasındaki tamamlamalı ilişkiyi ele alınacak olup özellikle kapitalizmin insan hakları kuşaklarının birbirlerini tamamlamalılığı ilkesine etkisi incelenecektir. Ayrıca, insan hakları belirli bir mücadelenin kazanımı olduğu için ortaya çıkışının tarihsel süreci, insan hakları kuşaklarının ayrı ayrı olarak hangi hakları içerdiği, kuşaklardaki hakların birbirlerinden ayrıldığı noktalar ile birbirlerini tamamladığı noktalara değinilecek olup bu hakların birbiri ile bir bütün mü yoksa birbirlerinden bağımsız mı olduğu, kuşaklar arasında bir hiyerarşi olup olmadığı, insan haklarının evrenselliği ilkesinin günümüzdeki uygulanması ortaya konulacaktır.

## **I. İNSAN HAKKI KAVRAMI**

İnsan hakları günümüzün en çok tartışılan kavramlardan birisidir. Özellikle Avrupa Birliğine uyum sürecinde kavram olarak insan hakları ve ihlalleri çoğu zaman Türkiye'nin önüne büyük bir sorun olarak çıkmaktadır. Kavram olarak insan haklarını anlamak, insan haklarının felsefi temellerinin de anlaşılmasını sağlayacaktır.

İnsan haklarının tarihsel sürecini ve bu sürecin sonunda elde edilen kazanımları bilmek, insan haklarının her bir birey tarafından öneminin kavranmasına ve bu hakların korunması için her bir insana gerekli olan cesareti verecektir. Konunun anlaşılması bakımından bu bölümde insan hakları kavramının niteliği, diğer kavramlarla ilişkisi ve felsefi temelleri incelenecektir.

### 1. İnsan Hakkı Kavramı ve Diğer Kavramlarla İlişkisi

İnsan haklarının niteliğini anlayabilmek için öncelikle “hak” kavramının açıklığa kavuşturulması gerekir. Kavramsal olarak “hak” kelimesi, hem günlük dilde hem de felsefi alanda yaygın olarak kullanılan bir kavramdır. Konuşma dilinde hak kavramından söz edildiğinde, hak sahibi olan birinin bir şeye yetkili olduğu veya onun bir şeyi meşru olarak talep edebileceği anlatılmak istenir. Hukuk dilinde hak kavramı ise, böyle bir yetki veya meşru talebin hukuki bir biçimde ifade edilmesidir.

Hak kavramı için sözlüklerde, “gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek, bir şeyi gerçekleştirmek, buyurmak, bir kanunla sabit hale getirmek, insanlara veya Tanrıya karşı ödev, hukuk, imtiyaz” olarak anlamı olduğu yazılıdır. Hak kelimesi adalet, adalet veya geleneğin gerektirdiği veya kişiye tanıdığı şey, gerçeğe uygunluk anlamında da kullanılmaktadır. Hukuken hak, hukuk tarafından korunan ve bu korumadan yararlanılması ferdin iradesine bırakılan menfaat şeklinde tanımlanmaktadır<sup>2</sup>.

Hak kavramı, değişik kuramsal görüşlerle açıklanmaya çalışılmaktadır. İrade kuramı, hakkı, hukuk düzeninin kişilere tanıdığı irade kudreti biçiminde tanımlar. Çıkar kuramına göre hak, hukuk düzeninin koruduğu ve tanıdığı çıkarlardır. Her iki kuramı birleştiren ise karma kuramdır. Karma kuram, hakkı, hukuken korunan ve yararlanılması hak öznesinin iradesine bırakılan çıkar biçiminde tanımlar. Özgürlük tüm hakların ortak kökeni iken haklar, hukukun özgürlükleri sağlamak amacıyla kişiye tanıdığı meşru yetkililerdir. Özgürlük yapma veya

<sup>2</sup> Coşkun, Vahap, İnsan Hakları-Liberal Açından Bir Tahlil, Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s.105.

yapmama serbestisi, hak ise bireyin bir istemde bulunabileceği, ileri sürebileceği ve kullanabileceği bir durumun varlığını içermektedir<sup>3</sup>.

Bireye, yürürlükteki yasalarla, uluslararası anlaşmalarla veya sözlü bir gelenekle tanınan belli şekilde hareket etme özgürlüğü ve imkânına hak denilebilir. Hak, insana Tanrı adına hareket ettiğine inanan ve yönetilenleri de buna inandıran kral veya yasa, gelenek gibi bir otorite kaynağı tarafından verilen özgürlük ve ayrıcalıklardır. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi “hak”tan söz edebilmek için bir toplumsallığın olması gerekir. Hak kavramının başlıca dört anlamından söz edilebilir. Birincisi ahlaksal anlam olup belli eylem ve faaliyetleri başkalarına zarar vermeden gerçekleştirebilmektir. İkincisi, siyasal anlamı olup vatandaşlık, seçme ve seçilme gibi haklardır. Üçüncüsü hukuki anlamı olup hukuk sistemi içerisinde savunma, iddia, yasalar önünde eşitliktir. Dördüncüsü ise, ekonomik anlam olup iş ve meslek sahibi olma, mülk edinme, ticaret yapma haklarıdır<sup>4</sup>.

Bir hakkın varlığının anlamlı olabilmesi için, hak ile birlikte yetki, talep ve saygı gösterilme zorunluluğunun bulunması gerekir. Yetki, hakkın özü olan bir şeyi yapabilmektir. Talep, her hak sahibine olumlu veya olumsuz bir talepte bulunma yetkisi vermektedir. Saygı gösterilmesi de, hakkın konusundan yararlanma yetkisinin genel olarak veya bir kişiye bağlı olarak tanınmasını istemek, ona saygı gösterilmesini meşru olarak beklemek demektir<sup>5</sup>.

İnsan hakkı Erdoğan’a göre<sup>6</sup>, ahlaki anlamda bir haktır. İnsan hakkı, niteliği bakımından herhangi bir ahlaki haktan farklı olup insan hakkı diğer bütün ahlaki haklardan üstündür. İnsan hakları en üstün ahlaki

---

<sup>3</sup> Gülmez, Mesut, İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi, TODAİE Yayınları, Ankara, 2001, s.8.

<sup>4</sup> Gündoğan, Gülsün, Günay, Mustafa, İnsan Hakları ve Eğitimi, İlya Yayınevi, İzmir, 2004, s.13.

<sup>5</sup> Bozkurt, Enver, İnsan Haklarının Korunmasında Uluslar arası Hukukun Rolü, Nobel Yayınevi, Ankara, 2003,s.8.

<sup>6</sup> Erdoğan, Mustafa, Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s.134.

talepleri ifade etmektedir. Bu üstünlüğün kaynağı, insan hakkının koruduğu temel değerlerin en üstün ahlaki değer olmasındandır. İnsan hakkı kişinin sırf insan olmak sıfatıyla kazandığı bir haktır. Ancak insan haklarını sadece ahlaki anlamda bir hak olarak görmek tüm dünyada tek tip bir ahlak anlayışını olduğunu kabul edilmesi sonucunu doğurabileceğinden tehlikeli bir yaklaşım olabilir.

Hak ile eşitlik kavramları arasında belli bir paralellik vardır. Eşitlik, var olan bir hakka toplumdaki her bireyin sahip olabilme durumudur. Dworkin'e göre<sup>7</sup> eşit olarak davranılma hakkı eşitliğin liberal kavramı altında esas alınmalıdır. Eşit davranılma hakkını kısıtlayıcı nedenlerin, sadece özel bir nedenle daha temel bir haktan çıkan özel koşullarda olabileceğini savunur. Eşitliğin liberal kavramına ve mantığına saygı gösteren bir iktidar, özgürlüğü belirli, çok sınırlı çeşit haklılaştırmayla uygun olarak sınırlandırılabilir.

İnsan hakları özgürlükten kaynaklanmaktadır. Özgürlük, kişinin hayatını kendi tercihlerine göre kurma çabasının özellikle siyasi otorite tarafından keyfi olarak engellenmemesi demektir. Kişinin eylem olanaklarının kısıtlanmamasını ifade eder. Özgürlük klasik olarak negatif anlamı vardır. Ancak özgürlüğün pozitif karakterli olduğunu ileri süren görüşler de vardır. Pozitif özgürlük anlayışına göre, özgürlük sadece bir eylemi yapamama, engelleyememe anlamına gelmemekte olup asıl anlamı bir şeyi yapabilme gücüdür. Bireyin dış engellerle karşılaşmaması onun özgür olduğunu göstermez. Aynı zamanda bireyin istediğini yapabilme güç ve kapasitesine sahip olması gerekir<sup>8</sup>. Bir eylemi yapabilme gücü ile o eylemi yapabilme özgürlüğü farklı şeylerdir. Özgürlük kavramı, bir eylemin yapılmasının önünde engellerin bulunmaması demektir. İki kavramın birbirine karıştırılmaması gerekir.

<sup>7</sup> Dworkin, Ronald, Hakları Ciddiye Almak, Çev:Ahmet Ulvi Türkbağ, Dost Kitabevi, Ankara, 2007, s.323.

<sup>8</sup> Erdoğan, s.135.

Eşitlik ile özgürlük arasında yakın ilişki olmasına rağmen özgürlük ve eşitlik birbirlerinden ayrılmaz iki kavram değildir. Demokratik toplum düzeninde özgürlük herkese eşit olarak tanınmakta ve herkes ondan eşit olarak yararlanabilmektedir. Ancak tarihi ve sosyolojik gerçekler açısından duruma bakıldığında özgürlüğün her zaman eşitliği beraberinde getirmediği, eşitlik sağlama girişimlerinin de her zaman özgürlükle yan yana yürümediği görülür. 19. yüzyıl İngiltere’inde olduğu gibi geniş bir özgürlükler düzeninin olduğu bir toplumda bazen insanlar arasında büyük eşitsizlikler, derin sosyal ve ekonomik farklılıklar olabilir. Bazen de Marksist-Leninist rejimlerde olduğu gibi eşitlik büyük ölçüde sağlanmıştır ancak insanlar düşünce ve hareket serbestilerini sınırlayan otokratik bir yönetim altında kalmaktadır. Bu nedenle eşitlik ve özgürlük arasındaki bağa rağmen bunların ayrı kavramlar olduğu kabul edilmelidir<sup>9</sup>. Demokratik bir hukuk devletinde eşitlik ve özgürlüğün daha yakın ilişki içinde olduğu söylenebilir. Her birey eylemlerinde hukukun genel ilkeleri çerçevesinde çıkarılan kanunların çizdiği sınırlar içerisinde özgürdürler ve kanun önünde herkes eşittir. Kimsenin kimseye herhangi bir üstünlüğü olmadığı gibi toplumdaki bir grubun diğer gruba karşı üstünlüğü de yoktur. Bu nedenle demokratik hukuk devletlerinde eşitlik ve özgürlük kavramları diğer sistemlere göre birbirlerine daha paralel olarak gözükür.

## 2. İnsan Haklarının Felsefi Temelleri

Genel olarak insan hakları kavramı esas itibariyle devlet-birey eksenini çerçevesinde şekillenmiş ve gelişmiştir. Yılmaz’ın Kapani’dan aktardığı gibi<sup>10</sup>, Eski Yunanistan uygarlığında Aristo ve Platon’un yaptığı gibi tüm sistem anlayışlarını insanların eşitsizliği temeli üzerinde şekillendiren yaklaşımlar ağırlıktaydı. Eski Yunanistan’da vatandaş sayılanların yanında köleliği kabul eden bir toplumda bireye önem veren ilk düşünürler Stoacılar olmuşlardır. Devleti mutlaklaştıran düşünceye karşı çıkarak devletin üstünde bir evrensel doğal kanun bulunduğunu,

---

<sup>9</sup>Kapani, Münci, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s.9.

<sup>10</sup> Yılmaz, Aytekin, Türkiye’de Siyasal Hayat, “Günümüzde İnsan Hakları ve Türkiye”, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s.826.



insanların akıllarıyla kavrayabilecekleri bu kanuna uymak zorunda olduklarını savunmuşlardır. Stoacılar, bu kanunun insanların birbirini sevmesini emrettiğini, bütün insanların kardeş olduğunu belirtmiştir. Stoacılar, özgürlüğü de insanların iç dünyası ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir. İnsana devlet dışında manevi değer tanımları ve bütün insanlar arasında eşitlik fikirlerini savunmaları nedeniyle insan haklarının ilk habercileri olmuşlardır.

Eski Yunan'ın iki büyük filozofu Platon ve Aristo'da da insana insan olduğu için değer veren, insana devlet içinde ve devlete karşı herhangi bir hak tanıyan düşünceye rastlanmamaktadır. Klasik çağın bu iki ünlü filozofunun başka yönlerden çok ileri ve ilgi çekici görüşleri arasında özgürlük fikrinin belirtilerini aramak sonuca ulaşmayan bir çabadan başka bir şey değildir. Her iki filozofun da siyasi felsefelerinin özü sonuç olarak hürriyetin karşıtı olan antitezden başka bir şey değildir. Platon'un tasarladığı ideal devlet, toplum hayatının tüm yönlerini tek bir elde düzenleyen, ayarlayan ve bu düzen içinde kişiye en küçük bir serbest hareket etme imkanı tanımayan monolitik bir devlettir. Totaliter bir sistem yaratma konusunda Platon'un çizdiği bu çerçeveden daha ötesinde bir model düşünülmesi zordur. Aristo'nun siyasi doktrini Platon'a göre daha yumuşak ve ölçülüdür. Fakat Aristo'nun düşünce sisteminde de bireye ve özgürlüğe değer verilmemektedir. Aristo yalnız kölelik sistemini savunmakla kalmayıp ayrıca onun ideal devletinde işçilerin ve çiftçilerin vatandaş sınıfı içinde yeri olmadığını savunur. Aristo ve Platon, devleti bireyin mutlak efendisi olarak tanımlar. Köleliği olduğu gibi kabul etmekle insanın manevi varlığını gözden uzak tutarak çağlarının yerleşmiş değer ölçülerini aşmamışlardır<sup>11</sup>.

İlkçağ'dan sonra Ortaçağ'da doğal hukuk görüşünü benimseyen düşünürlerden en önemlilerinden biri Thomas Aquinas'tır. Düşünürün fikirlerine doğal hukuk anlayışı egemen olmuştur. Düşünüre göre, insan kral tarafından bildirilen tanrı buyruklarına uymak zorundadır. Yönetim tarafından baskı ve zulüm olduğunda yani iktidarın kötüye kullanılması

---

<sup>11</sup> Kapani, s.17-18.

durumunda görevini kötüye kullanan kralın tahttan indirilmesi gerektiğini, bunun da bir isyan olmayacağını belirtmiştir. Halkın kralı tahttan indirmesini bir hak olacağını belirtmiştir. Ancak akılcı olan yolun kralı görevinden yoksun bırakmak yerine sınırlamak olduğunu savunmuştur. İlk çağdaki düşüncelerin sadece felsefi aşamada kaldığı gibi Thomas Aquinas'ın düşünceleri hem feodal dönemde hem de kilisenin siyasallaştığı monarşiler döneminden uygulama alanı bulamamıştır. Ancak bu fikirler doğal hukuk görüşünün sistemleşmesini sağlamış, on yedinci ve on sekizinci yüzyıl düşünürlerine bir temel oluşturmuştur<sup>12</sup>.

Doğal hukuk görüşü, Eski Yunan'da Hristiyan ve İslam düşüncesinde yer alan ancak aydınlanma dönemindeki seküler ve rasyonalist düşüncelerin etkisiyle rasyonel nitelik kazanan bir düşüncedir. Doğal hukukun kaynağı "akıl"dır. Doğal hukukun kaynağında pozitif hukukun eleştirisi yatmaktadır. On yedinci ve on sekizinci yüzyılda Puffendor, Duguit, Locke gibi düşünürlerce ileri sürülen bu görüşe göre insanlar, doğal haklarla doğarlar ve bu haklar insanın var oluşunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bundan dolayı, bunlar doğuştan devredilmez ve dokunulmaz olan haklardır. Doğal hukuk savunucularına göre doğal hakların varlığı toplum öncesine dayanır. Herhangi bir toplumsal yapının, gelişmenin veya siyasal düzenlemenin ürünü değildir. Aksine, siyasal sistemin kuruluşunun amacı bu hakları korumaktır. Bu haklar evrensel olup zamana ve mekâna bağlı olmaksızın bütün insanlar sahiptir<sup>13</sup>.

Doğal hukuk ve doğal haklar teorisine Marksist düşünce tarafından eleştiri getirilmiştir. İnsan hakları konusunda Marksistlerin durumu biraz daha belirsizdir. Çünkü onlar bir yandan sömürgeciliğe karşı devrimci mücadeleyi bir yanıyla insan hakları adına yürütmeye istekli görünürken öbür yandan geleneksel haklar teorisinin bireyciliğinin keskin eleştiricileri konumundadır. Marks insan hakkını, başka insanlardan ve toplumdaki soyutlanmış bencil insanın hakkı olarak nitelendirilmiştir. Marks ayrıca

---

<sup>12</sup> Bozkurt, s. 26.

<sup>13</sup> Çoban, Ali Rıza, "İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Tartışmalar", *Yeni Türkiye Dergisi*, S:21, 1998, s.192.

insan haklarının evrenselliği ilkesini de reddetmiştir. Marks'a göre, insanın özgürleştirilmesi için sadece feodalizmin eseri olan engellerin değil bütün baskıcı ekonomik ve sosyal kurumların dönüştürülmesi gerekir. Burjuva hukuku ise esas olarak bireyin mülk kazanma hakkını güvence altına almıştır. Liberal özgürlük anlayışı özel alanı kamusal alandan ayırmak suretiyle insanın gerçek doğası olan sosyal ve işbirlikçi yönlerini tahrip etmiştir. Oysa komünist toplumda üretim bireysel sahiplenme yerine sosyal işbirliğine dayanacağı için başkalarının özgürlüğünü sınırlayan hiçbir bireysel hakkın yeri olmayacaktır<sup>14</sup>. Bu düşünce biçiminin, gerçek hayatta örtüşmediğinin ve uygulama alanının bulmadığının Sosyalist sistemi benimseyen ülkelerdeki yönetim biçimleri ve sorunları göz önüne alındığında ortaya çıkacaktır. Sosyalizmi benimseyen ülkelerdeki insanlar genellikle Komünist Partilerin baskısı ile yönetilmektedir. Baskı ile yönetilen ülkelerde sosyal işbirliğinin bireylerin rızası ile olduğunu düşünmek doğru olmasa gerekir.

## II. İNSAN HAKLARININ HUKUKİ SINIFLANDIRMASI

Birey ve devlet arasındaki ilişki, devletin insan hakları karşısındaki konumu, insan hakkının niteliği gereği kullanılma biçimi gibi birçok bakımdan insan hakları hukuki olarak sınıflandırılmaktadır. Bu kesimde, insan haklarının sınıflandırılma biçimlerine yer verilecektir. İnsan haklarının sınıflandırılması, bir insan hakkının hangi hak grubuna girdiği, bireyin talep etme ve devletin ise yükümlülüklerinin belirlenmesi açısından önemlidir.

### 1. Klasik İnsan Hakları Sınıflandırılması

İnsan haklarının hukuki olarak tasnifinde Jellinek'in, negatif, pozitif ve aktif statü hakları ayrımı klasik insan hakları ayrımı olarak kabul edilmektedir. Bu ayrımın temelinde, statü kavramı ile bireyin devlet karşısındaki durumu yatmaktadır. Bireyin devlet karşısındaki konumu,

<sup>14</sup> Erdoğan, s. 139.

insan haklarına ilişkin olarak bireyin devletten beklediği edimin niteliği konusunda da belirleyicidir<sup>15</sup>.

Bir hakkın yerine getirilmesi için devletten beklenen edim müdahale etmeme, engellememe ise negatif bir hak söz konusudur. Negatif statü hakları söz konusu olduğunda, devletin herhangi bir aktif eylemde bulunması beklenmeyip birey bu haklardan devletin bir katkısı olmadan yararlanmaktadır. Geleneksel olarak kişisel haklar bu niteliktedir. Örneğin, yaşam hakkı, kişi dokunulmazlığı gibi haklardan bireyin yararlanması için devletin herhangi bir aktif müdahalesi gerekmez. Bu haklar, birey dokunulmaz, özerk bir alan sağlamaktadır.

Pozitif statü hakları, devletin olumlu müdahalesini gerektiren haklardır. Birey bu haklarını ancak devletin müdahalesi ile kullanabilmektedir. Örneğin, sağlık hakkı, eğitim hakkı, sosyal yardım gibi ekonomik ve sosyal nitelikteki haklar bu hak kategorisi içerisinde kabul edilmektedir. Pozitif statü haklarının temelinde toplum içerisinde bulunan sosyal eşitsizlikleri gidermek amacı vardır.

Aktif statü hakları, bireylerin siyasal iktidarın oluşumuna ve kullanılmasına katılmasını sağlayan haklardır. Seçme ve seçilme, siyasi parti kurma ve bunlara üye olma gibi haklar bu kategoriye giren haklar olup bireyler bu haklar sayesinde siyasi karar alıcıları belirleyip siyasi kararlara etki edebilirler. Bu haklar devlete hem pozitif hem de aktif olarak hareket etme edimi yükleyebilir. Örneğin, seçimlerin düzenli ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi devlete pozitif bir yükümlülük getirirken propagandanın engellenmemesi, bireylerin istediği partiden aday olması devlete negatif nitelikteki yükümlülükler getirmektedir.

Jellinek'in klasik tasnifi eleştirilebilir. Bu tasnif, haklar arasında bir hiyerarşinin varlığı sonucunu da doğurabilme tehlikesini de ortaya çıkarabilir. Devlete pozitif bir yükümlülük getirmeyen negatif statü haklarının pozitif haklara oranla daha fazla bir korunma sağlanması sonucunu doğurabilir ki bu yaklaşımda insan hakları açısından tehlikeli

---

<sup>15</sup> Algan, s. 38.

bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre devlet gece bekçisi gibi olmalıdır. Devletin pozitif edim yüklenerek bir takım hakları gerçekleştirmeye çalışması diğer kişilerin doğal haklarını kısıtlamaktadır. Devlet yoksulluğu gidermek, genel refahı sağlama için her olumlu edimde bulunduğu diğer bireylerin haklarını ihlal etmiş olacaktır<sup>16</sup>. Bu yaklaşım ileride de anlatılacağı gibi, insan haklarının bütünlüğü ve aralarında hiyerarşi olmaması nedeni ile haklı olarak eleştirilmektedir.

## 2. Kuşak Sınıflandırması

Karel Vasak tarafından yapılan bu sınıflandırmada tarihsel süreç ön plana çıkmaktadır. İnsan hakları birinci, ikinci ve üçüncü kuşak insan hakları şeklinde üçlü bir sınıflandırmaya tabi kılınmıştır. Birinci kuşak haklar, kişi özgürlükleri ile siyasi hakları da içermekte olup Jellinek'in klasik haklar sınıflandırmasında negatif ve aktif statü haklarına karşılık gelmektedir. Birinci hakların temel özelliği bireyi ön plana çıkarmasıdır. İkinci kuşaklar, Jellinek'in sınıflandırmasında sosyal ve kültürel haklara karşılık gelmektedir. Bu kuşaktaki haklar da bireyi ön plana çıkarmaktadır. İkinci kuşak haklar devlete pozitif yükümlülükler yüklemektedir. Üçüncü kuşak haklar ise dayanışma hakları, halkların hakları veya grup hakları şeklinde tanımlanmaktadır. Bu haklara örnek olarak çevre hakkı, barış hakkı, ekonomik ve sosyal gelişme hakkı gösterilebilir. Son zamanlarda su hakkı ve bilimin kötüye kullanılmaması kapsamında insan kopyalanmaması dördüncü kuşak hak olarak ortaya çıkmıştır.

Kuşak kavramına yöneltilecek eleştirilerin biri de kuşak kelimesinin anlamına yöneliktir. Kuşak kavramı, sonraki kuşağın kendinden önceki kuşağın yerini alma, önceki kuşağı kaldırma şeklinde anlaşılmalara yol açabilir. Oysa durum farklıdır. Kuşaklar birbirlerinin yerine geçmezler. Kuşaklar arasında kronolojik bir sıralamanın geçerliliği de tartışmalıdır. İnsan haklarının tarihsel gelişimini bir takım genel eğilimlerinin belirlenmesi dışında insan hakları ile devrimler arasında doğrudan bir

<sup>16</sup> Algan, s.40.

ilişkinin varlığını mutlak olarak kanıtlanamaz. Örneğin, Vasak'ın ileri sürdüğünün aksine Batı Avrupa ülkelerinde ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gelişimi Sovyet devriminden bağımsız olarak savaş sonrası dönemde refah devleti anlayışı ile birlikte gerçekleşmiştir. Bu hakların ortaya çıkışı Batı Avrupa'da on dokuzuncu yüzyılda kendini gösteren sosyalizm akımı ile yakın ilişkili olmasına rağmen Sovyet Devrimi bu olaydan daha sonra gerçekleşmiştir<sup>17</sup>.

### **3. Kolektif Haklar-Bireysel Haklar Sınıflandırması**

İnsan haklarının bir başka hukuki tasnifi ise, bireysel haklar ile kolektif haklar şeklindeki ayrımdır. Tek başına bireyin kullandığı haklar bireysel haklar, bireyin tek başına değil de sadece bir grupla birlikte kullanması gerekli olan haklar ise kolektif haklar şeklinde tanımlanabilir.

Kolektif veya grup hakları son dönemlerde toplumun ve toplumsal grupların insan hakkına sahip olduğundan hareketle ortaya çıkan haklardır. Bu tür haklar, etnik, kültürel, dilsel ve dil grupları gibi ayırt edici özellikleri olan azınlık gruplarının, söz konusu diğer azınlık gruplarından ayırt edici kolektif özelliklerinin korunmasının ve geliştirilmesinin ilgili bir hakla mümkün olduğu durumlarda başvuru haklarıdır<sup>18</sup>.

Kolektif veya grup hakları ile bireysel haklarda da, halkların hakkı olarak tabir edilen üçüncü kuşak haklar ile su hakkı gibi dördüncü kuşak hakların bireysel mi yoksa kolektif bir hak mı olduğunu belirleyememektedir. İnsan haklarının çoğunun hem kolektif hem de bireysel bir yönü vardır. Bu nedenle kesin çizgilerle bir hakkın kolektif diğer hakkın ise bireysel olduğu belirlemek yanlış olacaktır.

### **III. İNSAN HAKLARININ EVRENSELLİĞİ**

İnsan haklarının evrenselliği, insanlara verilen hakları yaş, cinsiyet, etnik köken, din gibi sınırlandırmalar olmaksızın bireyin sadece insan olmasından dolayı kendisine sağlanan haklar olarak tanımlanabilir.

---

<sup>17</sup> Algan, s. 57.

<sup>18</sup> Coşkun, s. 118.

Evrensel olarak, bütün insanlar diğer kişi ve kurumlara karşı bu haklara sahiptir. İnsan haklarının bu ilkesi ahlaki evrenselliğini de ortaya koymakta olup insan haklarının diğer ahlaki, hukuki ve siyasi taleplerden önce geldikleri anlamına da gelmektedir.

Evrensellik bağlamında insan haklarının özellikleri her zaman ve her yerde geçerli olmasıdır. İnsan hakları, insanlara sadece insan olmalarından dolayı verilmiş olan haklardır. İnsan hakları doğuştan gelen haklar olduğu için sonradan verilmez. İnsan haklarının amacı, doğuştan gelen ve sadece insana ait olan özelliklerin geliştirilmesini sağlamaktır. İnsan hakları vazgeçilemez ve devredilemez haklardır. İnsan haklarına her yerde ve her durumda saygı göstermek gerekir<sup>19</sup>.

İnsan haklarının evrenselliği fikri 20. yüzyılda önemli bir aşama kaydetmiştir. Bunun başlıca iki nedeni olduğu söylenebilir. Birincisi, I. ve II. Dünya savaşı sonunda milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi ve geride kalan insanların temel hak ve hürriyetlerden yoksun kalmasıdır. Böyle felaketlerin bir daha yaşanmamasına yönelik girişimler insan haklarının evrenselliği fikrine katkıda bulunmuştur. İkincisi ise 20. yüzyılda ulusal düzlemde otoriter ve totaliter rejimlerin insan haklarını sistemli bir şekilde ihlal etmesi karşısında bu tür olaylara bir daha olanak tanımayacak insan hakları sisteminin oluşturulmasına ve buna ilişkin evrensel biçimde kurumsallaşmanın oluşturulmasına yönelik çabalar, insan haklarının evrensel olduğu inancının dünyada yerleşmesine katkıda bulunmuştur<sup>20</sup>.

İnsan haklarının evrensel geçerliliğinin sağlanması bakımından bazı insan haklarını zedeleyici gelişmeler de yaşanmaktadır. İkinci Dünya Savaşının hemen ardından insan haklarının küresel ölçekte yayılmasını amaçlayan çalışmalar, günümüzde bazı egemen devletlerin dış politikalarında amacından uzaklaşmıştır. Bazı devletlerde insan hakları ihlallerine karşı gösterilen tepkiler, diplomatik yaptırımların ve

<sup>19</sup>Çüçen, A.Kadir, İnsan Hakları, Marmara Kitap Merkezi (MKM) Yayıncılık, 2011, Bursa, s:49.

<sup>20</sup> Coşkun, s. 108.

ambargoların ötesine geçerek bağımsız devletlere silahlı müdahaleler yapılmaya kadar vardırılmıştır. İnsan hakları ihlalleri gerekçe gösterilerek yapılan bu müdahalelerin esas amacı, egemen devletlerin ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek ve uluslararası sermayenin taleplerini yerine getirmektir. İnsan hakları gerekçe gösterilerek yapılan askeri müdahaleler uluslararası hukuka aykırı olarak ve meşruiyeti tartışmalı bir biçimde gerçekleştirilmesi, insan haklarının saygınlığına zarar vermektedir<sup>21</sup>.

İnsan Haklarının evrenselliğine ilişkin olarak bazı hakların dünyanın belli bir yöresinde uygulanırken diğer yöresinde uygulanabilirliği sorunu kültürel relativizm kavramını ortaya çıkarmaktadır. Kültürel relativizm(görecelik), kültürel, toplumsal ve siyasi geleneklerden dolayı toplumlar arasında belirli bir değer yargısı farklılığı olduğunu bu nedenle farklı toplumlarda farklı insan hakları anlayışının bulunmasının doğal olduğunu savunur. Bazı rölativistler, farklı değer yargılarının kendi sosyal bağlamları dışında bir anlam ifade edemeyeceğini, insan haklarının ise Batı'nın toplumsal ve ekonomik yapısı sonucu ortaya çıktığını, bu nedenle insan haklarının Batı'nın dışında bir anlam ifade edemeyeceğini belirtir. Ancak bu fikir insan haklarını Batı'nın elinde tekelleşmesi sonucunu doğurur ki bu da insanlar arasındaki ötekileştirme sürecini destekler<sup>22</sup>. İnsan haklarının evrensel olduğunu kabul etmek kültürel olarak farklılığı görmezlikten gelmek değildir. Evrensellik, insan hakları açısından bir güvencedir ve bu güvencenin de korunması gerekir.

#### **IV. KUŞAKLAR ARASINDA TAMAMLAYICILIK İLKESİ**

Genel olarak insan haklarının arasında tamamlayıcılık ilişkisi, insan haklarının bütünlüğü ve bölünmezliği ilkeleri ile açıklanabilir. Dört kuşak içerisinde yer alan hakların bir bütün oluşturduğunu ve birbirlerini

---

<sup>21</sup> Uygun, Oktay, Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi, (Tarihlendirme: 2003), s. 13, [www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa\\_yargisi/anyarg20/uygun.pdf](http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg20/uygun.pdf), Erişim Tarihi: 30.03.2010.

<sup>22</sup> Algan, s. 69.



tamamladığı, birbirlerinden ayrı olarak düşünölemeyeceğini belirten insan hakları ilkeleri bütönlük, bölünmezlik ve karşılıklı bağımlılıktır.

1993 yılında kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı ile birlikte Viyana Kongresinden önce hazırlanan Tunus, San Jose ve Bangkok bildirimlerinde kişisel ve siyasal haklar olan birinci kuşak hakları ile ikinci kuşak haklar olan ekonomik, kültürel ve sosyal hakların karşılıklı bağımlılığı ile bütönlüğüne ve bölünmezliğine vurgu yapılmaktadır. Örneğin Bangkok bildirisinin onuncu maddesinde ekonomik, kültürel ve sosyal haklar ile siyasal hakların birbirine bağımlılığı ve bütün insan hakları kategorilerine eşit önem verilmesi vurgulanmıştır. Yine her üç bildiri de üçüncü kuşak haklardan olan gelişme hakkının devredilmez bir hak olduğu belirtilmiş ve gelişme ile insan hakları arasında sıkı bir bağın olduğu ortaya konulmuştur<sup>23</sup>.

İnsan hakları tek tek ele alındığında hakkın sahibi olan bireyin değişik yönlerinden sadece birini veya birkaçını ele almaktadır. Bu bakımdan, bireyin insan haklarından tam anlamıyla faydalanabilmesi hassas bir denge üzerine kuruludur. Çünkü birey, meşru ve birtakım yasal istisnalar dışında tüm haklarından aynı anda ve tam olarak yararlanabiliyorsa insan haklarının tümüyle güvence altına alınmış demektir. Bireyin haklarından birinin veya birkaçının ihlal edilmesi sonucunda o anda ihlal edilememekte olan diğer haklarından da yararlanabilmesini azaltabilecek, anlamsızlaştırabilecek ve hatta tümüyle ortadan kaldıracaktır. Örneğin, haksız olarak tutuklanan bir kişinin özgürlüğü elinden alınması sonrasında kullanımı özgürlüğe bağı olan diğer haklar örneğin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı da elinden alınmış olacaktır. Yaşam hakkının ihlali durumunda tüm haklar bireyin kendisi ile birlikte ortadan kalkacaktır. İnsan haklarının birbirlerini tamamlamasının en önemli sonucu, insan haklarının kuşakları arasında ve kuşaklar içerisindeki haklar arasında bir hiyerarşinin varlığının olmamasıdır. Böyle

<sup>23</sup> Demir, Esra, İnsan Hakları Bağlamında Evrensellik ve Kültürel Relativizm Çatışması, 2006, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.100.

bir hiyerarşinin varlığından söz edilmesi, insan haklarının bazılarının öncelikle korunmasına veya farklı hakların farklı düzeylerde korunmasına meşruluk kazandıracaktır<sup>24</sup>.

Sosyal ve kültürel açıdan sağlanan yardım ve olanakları ifade eden sosyal, ekonomik ve kültürel hakların gerçek anlamda insan hakkı niteliğinde olmadığı, aralarında nitelik farkı nedeni ile birinci kuşak haklardan daha az önemli olduğu iddia edilmiştir. Piyasa ekonomisinin hakimiyeti altındaki modern dünyada asgari bir sosyal ve ekonomik güvenceye sahip olunmadan insan onuruna yaraşır bir hayat sürdürülmesi olanaksızdır. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile kişisel ve siyasal haklar arasında devletin aktif veya pasif hareket etmesi gibi bazı farklılıklar elbette ki vardır. Ancak bu durum iki kuşak arasındaki hakları tamamen birbirinden bağımsız olarak düşünülmesini gerektirmez.

Küreselleşme süreci ile birlikte, özellikle ikinci kuşak haklarda bir gerileme olduğu iddia edilmektedir. Şahin'e göre<sup>25</sup>, yeni üretim sektörlerinin ve biçimlerinin gelişmesi ile birlikte sermayenin akışkanlığı artmış, sermaye hızla küreselleşerek dünyayı tek pazar haline getirmiştir. Post-Fordist birikim rejimi, meta ilişkilerinin küresel ekseninde yayılması, daha önce hiç metalaştırılmamış olan siyaset, eğitim, sağlık ve bilimin metalaştırılması sonucunu doğurmuş ve bu faaliyetlerin kar odaklı hale gelmesi mantığı üzerine gelişmiştir. Böylece, sosyal devlet döneminde temel ekonomik ve sosyal hak olarak sunulan kamu hizmetleri hak olmaktan çıkmış parası olanların yararlanabileceği hizmetler olarak kendilerini göstermiştir.

Ancak bu iddianın doğruluğu tartışılabilir. Dünya, her konuda hızlı bir değişim içindedir. Bu değişimden elbette insan hakları da etkilenmektedir. Ancak bu dönemde bile insanların temel gereksinimleri ve ihtiyaçlarından olan sosyal ve ekonomik haklardan bireylerin

---

<sup>24</sup> Algan, s. 74.

<sup>25</sup> Şahin, Yeşim Edis, Küreselleşme ve İnsan Hakları, [http://deuhyo.sqweeb.com/174-178\\_sahin.pdf](http://deuhyo.sqweeb.com/174-178_sahin.pdf), 2009, s.176, Erişim Tarihi: 30.03.2010.

yararlanması sağlanmaktadır. Her ne kadar özellikle bazı özel eğitim ve sağlık kurumlarından yararlanılması için maddi imkanlar gerekli olsa da bu durum ekonomik ve sosyal haklarda bir gerileme olarak görülmemelidir. Devlete düşen görev, özel kurumların önünü kapatmak değil bu kurumlarla yarışabilecek nitelikte kendi bünyesinde ekonomik ve sosyal hizmet sağlamaktır. Böylece ekonomik ve sosyal hakların niteliği artacak ve bireylerin bu hizmetlerden daha nitelikli yararlanması sağlanacaktır.

1972 yılında ilan edilen “Birleşmiş Milletler Dünya Çevre Deklarasyonunun” birinci maddesinde, çevreyi hem doğal çevre hem de insan yapısı çevre olarak, insanoğlunun geleceği ve temel insan haklarından yararlanması için ve hatta hayatın kendisi için gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Burada çevre hakkı ile kalkınma arasındaki bir çelişkinin olduğu öne sürülebilir. Kalkınma da insan haklarının gelişimi için gereklidir. Kalkınma için yapılan her hamle çevreye zarar verme tehlikesi yaratabilir. Ancak gerçek bir kalkınmanın ön koşulu, çevrenin korunmasından ödün verilmeden yapılan bir gelişmenin sağlanmasıdır. Dünyanın ekonomik kalkınması için çevrenin korunması en önemli unsurdur<sup>26</sup>.

Bilimsel ve özellikle tıp alanındaki gelişmelerin insan türü açısından yaratacağı muhtemel olumsuz etkilerinin önüne geçmek amacı ile dördüncü kuşak hak olarak değerlendirilen bilimin kötüye kullanılmaması hakkı da diğer kuşaktaki hakları tamamlayıcı bir özelliği vardır. İnsanın genetik yapısında bir değişim veya insan kopyalanması, insan haklarının koruduğu temel değer olan insan onuruna saygıyı ortadan kaldıracak nitelikteki bir faaliyettir. Bu nedenle dördüncü kuşak haklarında diğer kuşaktaki hakları tamamlamaktadır. Bu haklar yeni olmasına rağmen diğerlerinden ayrı ve bağımsız düşünülmemesi gerekir.

---

<sup>26</sup> Ekinci, Oktay, “5 Haziran 1972 Bildirgesi Işığında İnsan Hakları ve Çevre”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S: :21, 1998, s. 1192.

## SONUÇ

Tarihsel süreç dikkate alındığında insan haklarının daima bir gelişme içerisinde olduğu görülmektedir. Teknoloji, bilişim gibi alanlardaki gelişmeler sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçlar yeni insan haklarının ortaya çıkarmıştır. İnsan hakları statik olmayıp niteliği gereği dinamik bir yapıya sahiptir. İnsan hakları olarak ileri sürülen haklar listesindeki yer alan haklar, zamana ve yaşanan gelişmelere bağlı olarak yeni hakları ve hatta yeni kuşakları ortaya çıkarabilir.

Kuşaklar arasındaki haklar bir bütündür ve bölünmez. İnsan haklarının evrenselliğinin gerçekleşmesi de bu hakların bölünmez niteliğine bağlıdır. İnsan haklarının gerçek anlamda uygulanabilmesi ve hayata geçirilebilmesi için bireylerin sağlık, besin, eğitim gibi temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi insan onuruna yaraşır bir hayatın ön koşuludur. Bu ön koşulun yokluğu halinde hukuksal ve siyasal eşitlik maddi anlamda sağlanamaz. Eşitliği biçimsel eşitlik olarak görmeyip özellikle ekonomik alanlarda yeniden ekonomik fırsatların ve eşitliğin sağlanması ikinci kuşak hakların yanı sıra diğer üç kuşak haklarında yaşama geçirilmesini sağlayacaktır.

İnsan hakları kuşaklarının birbirleri ile bir diyalektik ilişkisi içerisinde ve iç içe oldukları söylenebilir. Kuşaklar arasında bir önem sıralamasının yapılması olanaksızdır. Çünkü bir hak ihlali halinde dolaylı da olsa diğer kuşaktaki hak da ihlal edilmiş olmaktadır. Bir önem sırasına konduğunda, en önemli insan hakkının ihlal edilmekte olan insan hakkı olduğu söylenebilir.

## KAYNAKÇA

- Algan, Bülent,** Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.
- Bozkurt, Enver,** İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü, Nobel Yayınevi, Ankara, 2003
- Coşkun, Vahap,** İnsan Hakları-Liberal Açından Bir Tahlil, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.
- Çoban, Ali Rıza,** “İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Tartışmalar”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S:21,s.187-262 1998
- Çüçen, A.Kadir,** İnsan Hakları, Marmara Kitap Merkezi (MKM) Yayıncılık, 2011, Bursa.
- Demir, Esra,** İnsan Hakları Bağlamında Evrensellik ve Kültürel Relativizm Çatışması, 2006, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Dworkin, Ronald,** Hakları Ciddiye Almak, Çev:Ahmet Ulvi Türkbağ, Dost Kitabevi, Ankara, 2007.
- Ekinci, Oktay,** “5 Haziran 1972 Bildirgesi Işığında İnsan Hakları ve Çevre”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S::21, s:1191-1194, 1998.
- Erdoğan, Mustafa,** Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.
- Gül, Cengiz,** (2010), Klonlama ve Kök Hücre Çalışmaları Karşısında İnsan Onurunun Korunması Hakkı, “e-akademi” Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi,,<http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=KLONLAMA%20VE%20K%D6K%20H%DCCRE%20%C7ALI%20DEMALARI%20KAR%DEISINDA%20%20>

[%DDNSAN%20ONURUNUN%20KORUNMA  
SI%20HAKKI&kimlik=-  
1385159815&url=makaleler/cgul-1.htm](#) Erişim  
Tarihi: 15.04.2012

- Gülmez, Mesut,** İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi, TODAİE Yayınları, Ankara, 2001.
- Gündoğan, Gülsün, Günay, Mustafa,** İnsan Hakları ve Eğitimi, İlya Yayınevi, İzmir, 2004.
- Kapani, Münci,** Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.
- Uygun, Oktay,** Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi, (Tarihlendirme: 2003), s. 13, [www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa\\_yargisi/anyarg20/uygun.pdf](http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg20/uygun.pdf), Erişim Tarihi: 30.03.2010.
- Şahin, Yeşim Edis,** Küreselleşme ve İnsan Hakları, [http://deuhyo.sqweebs.com/174-178\\_sahin.pdf](http://deuhyo.sqweebs.com/174-178_sahin.pdf), 2009, Erişim Tarihi: 30.03.2010.
- Yılmaz, Aytekin,** Türkiye’de Siyasal Hayat, “Günümüzde İnsan Hakları ve Türkiye”, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005.